

Т.З. МАЛАНЮК, ст.викладач
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ

ОБОРОННІ СПОРУДИ ГУЦУЛЬЩИНИ, ЯК ОБ'ЄКТИ ТУРИЗМУ (НА ПРИКЛАДІ НАДВІРНЯНСЬКОГО РАЙОНУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

На сьогоднішній день одним з найдієвіших способів збереження історико-культурної спадщини є залучення пам'яток до використання в туристській діяльності. У багатій історико-архітектурній спадщині Прикарпаття і зокрема Надвірнянщини, визначне місце належить пам'яткам оборонної архітектури – фортецям, замкам, оборонним храмам, міським укріпленням. Упродовж багатьох століть роль оборонних споруд було провідною в системі розбудови міст і містечок. Без перебільшення можна сказати, що від рівня організації оборони залежала доля всіх поселень.

Споруди оборонного типу, або, як ми тепер їх називаємо, пам'ятки оборонного будівництва, зводили як для захисту від ворожих нападів, так і для оборони великих феодалів і магнатів від народного гніту і частих взаємних нападів феодалів-сусідів. Потреба в обороні краю з кожною наступною епохою видозмінювала архітектурну монументальність оборонних споруд країни. Завдяки цьому на місці давніх дерев'яно-земляних укріплень давньослов'янських градів з'являються кам'яні укріплення княжих резиденцій і палаців, а згодом – укріплені династичні замки і садиби господарів краю. У період пізнього середньовіччя оборонну роль в Україні відігравали не лише замки і фортеці, а й численні церкви і монастирі [4, с. 6].

На території Надвірнянського району Івано-Франківської області частково збереглися пам'ятки оборонного типу, які тісно пов'язані з історичним минулим краю і мають багатовікову історію. Вони впродовж десятиліть привертати увагу, як іноземних, так і українських дослідників. В

останні роки дослідження замків і фортець Прикарпаття і зокрема Надвірнянського району присвячені роботи М. Рутинського, О. Мацюка, В. Харитона.

Проте актуальними залишаються питання, що пов'язані щодо їх охорони та збереження та використання для потреб туризму і екскурсійної діяльності.

Мета статті – проаналізувати споруди оборонного типу Надвірнянського району та визначити перспективи використання цих об'єктів в туристській діяльності.

Поява оборонних фортифікацій на гуцульських теренах зумовлена, перш за все політичними факторами: потребою польських магнатів і шляхти утвердити своє домінування над горянами-гуцулами та захистити себе й свої маєтки від спустошливих нападів татарських орд. Була ще й внутрішня потреба: захистити своє майно від зазіхань задрісних сусідів, родичів та опришків. [5, с. 63].

На території Гуцульщини в межах Надвірнянського району оборонні споруди існували у вигляді замків та оборонних дворів.

Серед середньовічних кам'яних оборонних споруд Надвірнянського району пальма першості належить Пнівському замку.

Розташований у самому передгір'ї Карпат, неподалік річки Бистриця, замок був споруджений власником Надвірної Миколою Куропаткою наприкінці XVI ст.

Зведеним замок з великих тесаних брил гірського каменю, вапняку та червоної цегли. Зв'язний матеріал замішаний на білому вапняному розчині з домішкою товченої цегли та дрібної гальки.

П'ятикутна у плані оборонна споруда мала сім веж: зі сходу – дві круглі (кулеподібна цілком зруйнована), з півночі й півдня – дві гранчасті, з заходу посередині – квадратна з напівкруглим виступом, на протилежній східній стіні – трикутна, висунута трохи вперед.

Посередині південної стіни була в'їзна вежа, яка складалася з двох частин

– брами і прибрамного корпусу. У плані неправильний чотирикутник (довжина – 60,60 м., ширина – 43,60 м., діаметр – 90,40 м.), що гострим кутом виступає далеко за межі оборонних мурів. Споруда мала три яруси. Бійниці найнижчого з них виходять до оборонного рову, який нині уже частково засипаний. Над карнизом із тесаного каменю розміщені віконні прорізи. Арки в'їздів напівциркульні виконані з тесаних кам'яних блоків. До замку в'їздили перекинутим через рів підйомним мостом. Два прорізи в'їзду на територію для зміцнення обороноздатності споруди розташовані по ламаній осі. Простір між ними був без накриття. На зрізах стін над брамою розміщувалися підйомні механізми. Ще до тепер над зовнішньою брамою збереглися отвори для ланцюгів.

Вежі мали кілька ярусів. На основі досліджень Івано-Франківський архітектор Роман Михайлишин дійшов висновку, що довгий час західна вежа з корпусом трактувалась як двоповерхова. Але розгортка замку по західній стіні при цьому набувала асиметрії, що було не характерно для періоду середньовіччя [3, с. 129]. За аналогією з гранчастою, безперечно триповерховою вежею був умовно надбудований третій поверх (3,35 м.), що спостерігається у всіх вежах. В іншому варіанті проєктанти вийшли на бездоганно ідентичну відмітку, як і в гранчастій вежі – близько 20 м., встановлено закономірність і кутові вежі, за винятком кулеподібної, триповерхові, а проміжні – посередині стін – двоповерхові. Перекриття між ярусами робили з дерева. На кожному поверсі були платформи для гармат, а в стінах – бійниці. У горі вежі перекривали дерев'яними дахами, які мали форму “гостроверхих шапок”.

Посередині західної стіни – напівкругла вежа, до якої прилягає єдине внутрішнє приміщення, поруч із ним із північного боку – вхід до льохів. Мури що збереглися (товщина 1,5 – 2 м.) – це зовнішні стіни житлових будівель замку. З напільного боку вони в двічі вищі ніж від замкового двору. В середині зміцнювали дерев'яними балками. В одній із бійниць трикутної вежі

ще й досі видно нішу від цих балок. Приблизно на відмітці двору з зовнішнього боку проходить кам'яний карниз над яким розміщений ряд бійниць для ручної зброї, а над ними – віконні прорізи. З рештками кам'яних обрамлень та підвіконників. У середині кожного відрізка стіни пролягають кам'яні жолоби водовідводів. Біля круглої вежі збереглася викладена з цегли машикула (навісна бійниця, згодом – елемент архітектурного декору) на кам'яних кронштейнах. Нижче від проміжного карнизу є кілька водовідводів для осушення льохів.

Твердиня мала також багато підземних ходів. Зовні й усередині вона була потинькована. Був тут і будинок, у якому жив Куропатка з родиною. Знаходився він посеред двору, про свідчать залишок фундаментів [1, с. 28].

До наших днів Пнівський замок, порівняно з іншими прикарпатськими замками, зберігся непогано і є надзвичайно цікавим та цінним пам'ятником військово-оборонної архітектури XIV – XVII ст., німим свідком бурхливої історії нашого краю [2, с. 36].

Таким чином фортифікаційні споруди Прикарпаття є надзвичайно привабливою для туристів як з різних регіонів України, так і з-за кордону.

Реставрація замків та фортець, упорядкування прилеглих територій, розбудова під'їзних шляхів та іншої туристської інфраструктури сприятиме розвитку туризму на даній території.

Список використаних джерел:

1. Гандзюк Р. Надвірна. Історичний нарис від найдавніших часів до наших днів / Р. Гандзюк – Івано-Франківськ : [б. в.] 1999 – 345 с.
2. Максим'юк М. Пнівська твердиня / М. Максим'юк – Надвірна : [б. в.] 1997. – 76 с.
3. Михайлишин Р. Пнівський замок / Р. Михайлишин // Вісник – 1996 – №5 – С. 129 – 134.
4. Рутинський М.Й. Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичного відродження: навчальний посібник / М.Й. Рутинський – Київ: Центр учбової літератури, 2007. – 432 с.
5. Старожитності Гуцульщини : джерела з етнічної історії населення Українських Карпат / [гол. ред. М. Кугутяк]. – Львів: Манускрипт –Львів, 2011. – Т. 2. 267 с.